
Prevajanje naslovov v šestnajstem stoletju

Francka Premk

Iz prispevka je razvidno, kakšen trd oreh je bilo za naše prve prevajalce tolmačenje bibličnih naslovov. S primerjalno metodo je mogoče ugotoviti, kje je J. Dalmatin prevajal naslove k bibličnim poglavjem (Mz 1–5) uglaseno z izvirnikom in kje si je prevajalec vtisnil svoj pečat.

The article demonstrates what a monumental enterprise the rendering of titles in the Bible was for the first Slovene translators. The comparative method allows to determine where J. Dalmatin translated titles of Bible chapters (MZ 1–5) in harmony with the original and where he left his personal imprint.

The object of this paper is to demonstrate how the first Slovene writers P. Trubar and J. Dalmatin translated specific titles to the five books of Moses (Mz 1–5 /Dalmatin/) and the title-terms of the psalms (Trubar and Dalmatin) according to the Hebrew Bible (MP).

In the study of the titles to Mz 1–5 a basic comparative method can be employed. It is relatively easy to ascertain the formal correspondences that these translations exhibit in comparison with its original: Dalmatin's stylistic profile is only once individually oriented in front of the original. Further the following presentation enlightens why this modification (of form, not of meaning) is being done. Dalmatin's individual choice represents his respect for the formal authority of strict original communication.

The lexical forms of psalmic title-terms are difficult to explain even in the original and frequently require descriptive equivalents in translations. Different types of lexical hebraisms (formal correspondence) and (in spite of the alternations in the forms) meaningful equivalences are evaluated within the framework of the whole Psalter.

The original inscriptions and their paradigmatic linguistic model usually indicate the manner of singing and playing.

In the first Slovenian translations the adapted title-terms and the psalms without inscription the orphanós are usually appropriate (drawn up simultaneously and on the same manner) to the MP what indicates the translations made from the original.

The musical question is dealt with in a different way by the Septuagint (LXX) and the Vulgate and these translations do not attribute always the psalms to the same author (chorus master) as the inscriptions in MP do.

Poseben delež pri slovenjenju zahtevnega terminološkega čelnega izrazja pri posameznih psalmih je treba pripisati P. Trubarju, saj mu je J. Dalmatin pri izboru najtežje prevedljivih izrazov povečini zvesto sledil.

S svojim sestavkom se bomo ustavili ob Dalmatinovem prevajanju naslovov Peteroknjižja (Mz 1–5) Mz (I), nato pa se bomo posvetili (II.) Dalmatinovemu in Trubarjevemu avtentičnemu poimenovanju naslovnega strokovnega tehničnega izrazja, izkazanega samo na začetku posameznih psalmov. Ker to izrazje izpolnjuje posebno uvajalno, zaglavno funkcijo naslavljanja, smo te napise na čelu ali na robu psalmov poimenovali »čelna psalmska terminologija«.

I. Doslednejši od originala

Navedimo Dalmatinove prevode naslovov knjig Mz 1–5:

1. PERVE MOSESSOVE BVQVE, GENESIS IME=nothane, Iudou/ki, Breshith.
2. DRVGE MOSESSOVE BV=QVE, EXODVS IMENOVANE, Iudou/ki, V elle shemoth.
3. TRETIE MOSESSOVE BVQVE, LEVITICUS IMENOVA=ne, Iudou/ki, Vaicra.
4. ZHETERTE MOSESSOVE BVQVE, NVMERI IME=vane*, Iudou/ki, Vaie=dabber.
5. PETE MOSESSOVE BVQVE, DEVTERONOMIVM imenovane, Iudou/ki, Elle Haddebarim.

a) Nedoslednost pri zapisu Iudouski / Iudou/ki, to je pri pisavi črke *s*, bi ne bila omembe vredna, če se ne bi pojavila v naslovu, kar je za Dalmatinovo Biblijo zelo nenavadno.

IME=vane* (ZHETERTE MOSESSOVE BVQVE, NVMERI IME=vane*), lahko obravnavamo kot *licentio poetico*, ker besedotvorno ta deležniška oblika ni sistemska in se pri protestantih tudi nikjer drugje ne pojavlja. Možni sta dve razlagi:

ab) Pri naknadnem stavljenju črk je izpadel en zlog.

ac) Revizijska komisija je pri končnem usklajevanju naslovov ta okrnjeni zapis prezrla. Manj verjetno bi bilo, da bi bila načrtovana dubleta.

b) Doslednejše od originala pa je podajanje naslovov Peteroknjižja z začetnimi besedami posameznih poglavij; v izvirmiku je namreč samo ena izjema v 4 Mz: začetek *Vaiedabber* 'in govoril je' je zamenjan s peto besedo prve vrstice (domačeno) *bemidbar* 'v puščavi'. Dobesedno se ta začetek glasi: 'in govoril je Gospod k Mojzesu v puščavi Sinaj', pri Dalmatinu pa beremo: *Inu GOSPVD je govoril s'Moseffom v'Sinajski pufzhavi*. Dalmatin poimenuje torej poglavje *Vaiedabber* 'in govoril je' po običajnem vzorcu namesto ustaljenega naslova *bemidbar* 'v puščavi'. bb) Da ni

utegnila pri teh hebraističnih dodatkih pomagati revizijska komisija, je bilo možno sklepati že iz zapisa za *PERVE MOSESSOVE BVQVE, GENESIS IME= novane, Iudoufki, Breshith*. Pri navajanju hebrejske zveze je izpadel samoglasnik e (domačeno) za oznako polglasnika ě, napačno pa je zapisan tudi glas *šin*, ki se je praviloma moral pisati *sh*; torej bi moral biti pravilno navedeni hebrejski naslov *Stvarjenja* po Dalmatinovo *Berefshith*.

Take pisne značilnosti najdemo v Dalmatinovem prvem obdobju in tako beremo v Dalmatinovem *BIBLIE, TV IE VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL...* (Ljubljana 1578 /DB 1578/) skoraj nespremenjeno:

PERVE BVQVE MOSESSOVE, GENESIS IMENOVA=ne, Iudouski, Breshith.

Analogije z DB 1578 lahko marsikaj razlože.

Razen besednoredne uskladitve torej ni bilo v naslovu prve knjige DB 1584 prav nobenega jezikoslovnega posega.

bc) V soglasju z Mz 1 in s starimi pisnimi načeli so v DB 1584 usklajeni tudi napisi knjig Mz 2–5, ki v DB 1578 niso opremljene z izvirnimi poimenovanji, kot sicer nekatere lastnoimenske in občnoimenske biblične realije.

bd) Poleg pisnih izjem je gledano s stališča enovitosti besedila DB 1584 namreč nenavadno tudi to, da so izvirnikovi naslovi poglavij dodani skoraj izključno samo k Mz 1–5 in da hebrejski zapis ni opremljen z izvirnimi črkami, kot so sicer nekateri navedki tekočega besedila. Med izjeme sodi:

Salamonov predigar, BVKOVSKI, ECCLE=ʃiaʃtes, Iudoufki pak, Koheleth, imenovan.

II. Slovarnika-sestavljalca slovarja 16. stoletja bo zanimal avtentični pomen teh izrazov, ki sega njihov nastanek v poeksilski čas, od Davida do Nehemije, to je v obdobje izpred 2.500 let.

Pri kontrastivnem preverjanju prevodnih inačic se bomo omejili na prva slovenska preveda Psaltra Trubarja *Ta Celi Pfallter Davidou* (1566) in *Davidov Psalter Dalmatina* (iz *Biblia* 1584). Skrajno zanimivo problematiko avtorstva psalmov, ki jo napoveduje dvosmerni in paradoksn hebrejski predlog *lě* 'od, do', 'k', pred osebnim imenom na čelu psalma, bomo na tem mestu obšli.¹

Čelna terminologija sodi med izrazje, ki je težko prevedljivo in pomensko zelo zamotano.

¹ Problematiko avtorstva psalmov, ki jo napoveduje hebrejski predlog *lě* pred osebnim imenom na čelu psalma, smo obravnavali na simpoziju *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*, Ljubljana 1986, 78–86.

Terminologijo *Čelno izrazje* smo prvič uvedli ob obravnavi četrtega psalma v *Korenine slovenskih psalmov* (Trubarjevo društvo, Ljubljana 1992), 134–142.

Iz prvih dveh slovenskih psalmskih besedil Trubarja in Dalmatina in iz pozornosti, ki sta jo posvetila temu naslovnemu delu, je razvidno, da sta se v pomen teh terminov očitno zelo poglobljala. Zanimal ju je njihov pravi obredni pomen in odnos do avtorja oz. psalmove vsebine. Pri prevajanju ločimo tako neposredne prevzeme, npr. *Gitit, Iditun, Idutun, Iedutun*, kot tudi dobessedne prevode tipa: *od tiga mutaftiga Goloba, na lilije, 'sa spomin, En Sahualeshni Pfalm*, do približnih definicij: *de bi konza ne vfel, k enemu poduuzhenu*, do etimologiziranja pri pojasnjevanju termina *'āl'alāmôt z od Mladufsti, od te Mladufsti*. Najbolj zapletene so seveda neposredne, direktne izposoje izhodiščnih izrazov in zahtevajo posebno pozornost.

Težave pri slovenjenju omenjenih izrazov so trovrstne:

1. Odsotnost ustreznika za poimenovanje davnih pojmov konkretne, pa tudi abstraktne narave, ki so v povezavi z uglasbitvijo, inštrumentom ali z vsebino psalma. Problem avtorstva izpostavlja že izvirnik sam, saj imen, ki jih uvodoma navaja psalm, ne moremo brez pomislekov povezati z njegovim avtorjem. V slovenščini iz Trubarjeve dobe ni izrazov za inštrumente, ki so že v davnih časih prišli iz rabe.
2. Izraz v hebrejščini je večpomenski. S tem je upoštevana polisemičnost hebrejskega jezikovnega znamenja.
3. Izvirnikovi hebrejski termini nudijo široko možnost interpretacij, pri katerih je potreben interdisciplinarni, historično-jezikovni kulturni pristop.

Napisom na čelu ali na robu psalmov se v zadnjem času pripisuje vedno večja vloga. Njihova prisotnost v grški Septuaginti izpričuje, da ti napisi niso prevajalčev delež pri prevodu oz. pri njegovi interpretaciji psalmov, temveč da so obstajali že v hebrejski predlogi, verjetno kot pozni dodatek judovskega izročila.

Psalmov brez naslovov je štiriintrideset in so znani kot *sirote – orphanós*.² Vloga teh uvodnih oz. naslovnih oznak v izvirnem besedilu *Sefer Tehilim* je še dokaj nepojasnjena. Kljub številnim ugibanjem do danes še ni bilo zadovoljivega odgovora na vprašanja:

1. ali so dodane zaradi večjega razumevanja psalma
2. ali so povezane z obredno psalmskim izročilom
3. ali sodijo k zvrstnim oznakam psalmov.

In če bežno omenimo mnenje H. J. Krausa, enega najbolj zavzetih raziskovalcev Psaltrove leksike, ga najbolj ustaljeno naziranje, da so ti termini oznake zvrsti psalmov, ne zadovolji, temveč išče pravo funkcijo teh izrazov v mnogoplastnem izročilu psalmov.³

Ker so bili ti izrazi še do nedavna pomensko *nerazčiščeni*, so bili njihovi prevodi nesistemske: prevajalci so se ob odsotnosti prave, spoznavoslovne rešitve

² F. Rozman *Posebni uvod v Sveto pismo Stare zaveze*, 158.

³ H. J. Kraus, *Psalmen* (Neukirchen – Vluyn 1978, I), 11.

prepuščali individualnim presojam in so se po notranji usmerjenosti odločali za približne variante.

Osvetlili bomo Trubarjeve in Dalmatinove jezikovne rešitve te terminologije, ki je bila kot pomensko *neizluščena* nadvse trd oreh pri prevajanju.

Ker ostaja izvornik ne glede na neposredno predlogo, ki naj bi jo Trubar in Dalmatin uporabila pri svojem domačenju, pa naj bo to latinska Vulgata, nemški Luthrov ali švicarski Walthrov prevod, neizogibno prvi kriterij pri leksikološkem pomenskem opredeljevanju tujih izrazov, kot so: גתית, מזמור, שיר *šir*, *mizmôr*, *gittit*, ne smemo prezreti nobenega pomenskega odtenka, ki bi utegnil soodločati pri naslovnem terminološkem označevanju psalma, saj bo zahtevala vsaka nerazumljena tujka dodatno zadovoljivo redaktorjevo pojasnitev.

Pomen besed שיר *šir* in מזמור *mizmôr* je najlažje ugotovljiv, saj sodita k najbolj jedrnatim in jasnim zglede razlagalnih poimenovanj. Sta približna sinonima (blizupomenki) in ju lahko prevedemo z mednarodnim grecizmom *psalm* iz gr. *psalmós* 'pesem, ki jo spremlja instrument, godalo na strune'. *Mizmôr* je izglagolski samostalnik. Glagol זמר *zamar* pomeni 'nabirati počasi s prsti, nabosti'. שיר *šir* je običajna beseda za obredno in za posvetno pesem. V zvezi z leksikalno oznako מזמור *mizmôr* v psalmskih napisih je שיר *šir* običajno uvrščen na prvo mesto. Včasih sta oba termina ločena z eno ali z dvema vrinjenima besednima enotama, kar ponazarja njuno vlogo specializiranega tehničnega termina.

Iz razbora preverjenega ilustrativnega gradiva nimamo utemeljenih osnov za prepričanje, da bi se besedi שיר *šir* in מזמור *mizmôr* nanašali na določeno vsebino ali na določen tip obredne svečanosti in zato se ju ne da poenostavljeno opredeliti kot *deklarativni obredni formuli*.

Trubar in Dalmatin sta se pri tolmačenju obeh izrazov שיר *šir* in מזמור *mizmôr* zatekla k udomačeni grški izposojenki in sta podobno kot večina drugih tujejezičnih prevajalcev prevedla שיר *šir* in מזמור *mizmôr* z grecizmom *psalm*.

Neposreden prevzem hebrejskega tehničnega termina je ugotovljiv pri dveh izrazih: *Gittit in Iditun* za hebrejsko הגתית *haggittit* in לידיתון *liditûn*, vsakega na čelu treh psalmov; prvega הגתית *v čelnem* zapisu nad osmim, enainosemdesetim in štiriinosemdesetim, drugega לידיתון *pa nad* devetintridesetim, dvainšestdesetim in sedeminsedemdesetim psalomom.

Ps 8:

T. (Trubar) *En Psalm Davidou htimu naprei petiu na tim Gtitu.*

D. (Dalmatin) *En Davidou Psalm k'napreppetju na Gtit.*

Ps 39:

T. *En Psalm Davidou htimu napreipetyu pred Iditum.*

D. *En Davidou Psalm k'napreppetju leditunu.*

Iz predložnih vezav ob pregibanju obeh prevzetih besed je razvidno, da sta si Trubar in Dalmatin kljub odsotnosti nespornih, strokovno podprtih razlag, izoblikovala sodbo o njuni vlogi v judovskem bogoslužju. Medtem ko prevedka (*na*) *Gitit(u)* za hebrejsko הגתית za הגתית *haggittit* nesporno pričata, da gre za poseben inštrument, nejasnost naslovov (*htimu napreipetyu*) *pred Iditum* in (*k'napreipetju*) *Ieditunu* za לידיתון *liditún* lahko zavaja. Da gre dejansko za lastno ime, nam postane jasno šele iz Trubarjevega prevedka:

Ps 77:

T. *En Pſalm Aſaffou knapreipetiu ſa Iedutuma.*

Dalmatin vztraja pri prvotni oblikoglasni (le črkovno modificirani) varianti: *En Affaphou Pſalm, Jedutunu, ...*

Na besedilnem obrobju pravi Dalmatin o besedi *Gitit*: »*Gitith* ſe rezhe ena vinſka preſha«. Prav tako nam podaja samostojno (neodvisno od Luthra) razlago besede *Iditun*: »*Iedutun* je bil en Pejvezh ... katerimu je David leta Pſalm h'pejtju naprej napiſſal.« Tako samozavesten pristop preseneča, saj so Luthrove izjave o tem pomenskem vprašanju dokaj negotove. E. Mülhaupt pravi: »O tem, kaj pomeni *Gitit*, so bila izmenjana tako različna mnenja, da sem popolnoma zmeden in ne vem, kdo izmed (tako številnih) ima prav«. ⁴

Izročilo govori, da so v templju uporabljali posebne inštrumente, glasboslovje pa je bila posebna znanost, »...saj imajo melodije (napevi) moč, da dvignejo dušo bolj kot kar koli drugega.« ⁵

Luther je negotovo in ne brez pridržkov obstal pri domnevi, da je *Githith* leksikalna oznaka glasbenega instrumenta. Pri tem pa se zaveda, da ima *Githith* tako kot večina teh terminov tudi mistični pomen. Pomeni tudi 'trpljenje'. ⁶

S. Mowinckel omenja, da so k razlagi težko razpoznavnega dobesednega pomena obravnavanega leksema prispevale pomemben delež tri hipoteze:

1. *Gitit* je inštrument, ki so nanj igrali ob slavnostnih procesijah z Jahvejevo skrinjo,
2. *Gitit* označuje mesto, od katerega se je začela odvijati procesija,
3. *Gitit* poimenuje samo skrinjo.

⁴ J. Dalmatin *Biblia, tv. ie, vse Svetv pismv Stariga inu Noviga Teſtamenta, Slovenſki tolmazhena* (Wittenberg 1584, Faksimile Ljubljana) marginalije.

O besedi *Githith* I, 281 b in o *Ieditun* prav tam, I, 289 a.

E. Mülhaupt: »Darüber, was Githit bedeutet, ſind ſo manherlei Meinungen ausgeſprochen worden, daſs ich völlig verwirrt bin und nicht weiſs, wer unter ſo vielen mehr recht hat.« *D Martin Luthers Psalmen – Auslegung I* (Göttingen 1959), 123.

⁵ *Tehilim – Psalms V. A new translation with a commentary anthologized from talmudic, midrashic and rabbinic sources. Commentary by Rabbi A. Chaim, Translation by Rabbi A. Chaim Feuer.* (Copyright USA 1983), 82.

⁶ E. Mülhaupt I, 123.

Pri razlagi besede *Idutun*, *Idutum**, *Iedutun* je več hipotez, ki so v večjem nesoglasju od pravkar omenjenih. Pogosto imajo *Idutun* za osebno ime, za eno od inačic oblike *Etan*, ki naj bi bil eden izmed Davidovih dirigentov. Iz navedenega Dalmatinovega pojasnila besede *Iedutun* je razvidno, da se je odločil za to razlago.⁷ Vendar ostaja ta rešitev nezadovoljliva, saj njeno polnovredno veljavnost izpodbija dejstvo, da se *Idutun* pogosto pojavlja v zvezi s predlogom על 'al 'na, nad', kar lahko poimenuje način, pomen ali namen dejanja, ki ga psalm omenja. Vsi trije psalmi, kjer se **lĥdĥtĥn** pojavlja (Ps 39; 62; 77), vsebinsko poudarjajo človekovo osamljenost, brezmočnost ter odvisnost od mogočne božje pomoči. Ta osrednja povezanost psalmov namiguje na etimološko razlago in izpeljuje uvodni termin iz glagola ידע *yāda'* v pomenu 'vedeti, poznati, spoznati'. V povratni glagolski obliki – hitpaelu pa pomeni 'se dati prepoznati'. Zelo verjetno se pomenka ידע *yāda'* nanaša na priznanje, spoved ob neki posebni vrsti liturgije; lahko bi לִידִיתוֹן **lĥdĥtĥn** pomenilo veroizpoved.⁸

Prav posebno mesto pri poglavju o prevzemih leksikalnih hebraizmov zavzema beseda *Shigaion* na čelu Ps 7, ki jo najdemo pri Trubarju:

T. *Shigaion, Nedolshnost Daidoua, katero ie on peyl timu Gospudi.*

D. *Davidova nedolshnost, od katere je on pejl GOSPV DV.*

Ta primer je posebno ilustrativen za Trubarjev začetni pristop k prevajanju Psaltra, ki opozarja na dve vzporedni in obenem izključujoči se dejstvi:

1. Trubar je doumel bistvo reformacijske pismenske prevajalske dejavnosti, ki pomeni povratek k izvirnemu besedilu. Pri ohranjanju kočljivih hebrejskih prvin je bil neizprosno dosleden. In to celo v večji meri kot Luther in po njem tudi Dalmatin, ki problematični in sporni hebraizem iz previdnosti izpustita.

Lu. *Die vnschuld Dauids / dauon er sang dem HERRN /.*

2. Ob svojem pristopu k Psaltru hebrejščine še ni obvladal, za naknadno izpopolnjevanje pa je imel časa v izobilju, saj je to njegovo izjemno starozavezno besedilo nastajalo in dozorevalo, kot sam uvodoma omenja, celih enajst let.

Hebrejsko שגיאון **šġġyāh** pomeni 'krivda, napaka, zabloda'. שגיאון **šġġyāh** pomeni 'manija, fiksna ideja', v širšem smislu pa tudi 'žalostinka'. Beseda שגיאון **šġġyāh** je malodane hapax legomenon, saj se poleg navedenega Ps 7 pojavlja samo še enkrat: na čelu poglavja v Habakuku 3,1. H. J. Hirsch meni, da je שגיאון **šġġyāh** poseben tip napake, intelektualna napaka.⁹

Pri Dalmatinovem prevodu in Trubarjevem antonimnem pojasnilu z 'nedolžnost' gre za zvrstno oznako psalma.

Po mnenju M. Dahooda je pomen tega tehničnega termina temačen.¹⁰

⁷ S. Mowinckel *The psalms in Israel's Worship II* (Oxford / Basil / Blackwell 1967), 209.

⁸ S. Mowinckel II, 162.

⁹ H. J. Hirsch meni, da je שגיאון **šġġyāh** poseben tip napake, intelektualna napaka. *The Psalms* (Jerusalem/ New York 1978), 39.

¹⁰ Za M. Dahooda *Psalms I* je pomen tega tehničnega termina temačen (United States of America 1965), 41.

Poleg enostavnih prevodov s *psalmós* pri Septuaginti (LXX) in psalmus pri Vulgati (Vu) ter z *žalostinka* pri Slaviču, Krašovcu, s tujejezičnimi ustrezniciami *Ein Klagelied* (Schmidt), *la lamentation* (P. Tournay), najdemo pri nekaterih sodobnih prevodih težnje, da bi se približali ali celo povzeli etimološko bistvo hebrejskega korena. Med približajoče se prevode lahko štejemo ekumenski prevod:

*Confession de David. Il chanta au Seigneur*¹¹

Med popolnimi ustrezniciami hebrejske pomenke navedimo prevod R. S. R. Hirscha:

*An error of David.*¹²

M. Buber ima soustvarjalen prevod, ki hkrati upošteva pomen hebrejskega pojma in vsebinsko bistvo povratka človeka-krivca preko samoočiščevanja s kesanjem do začetne nedolžnosti: *Eine umirrende Weise Davids, die er Ihm sang.*¹³

S tem so izčrpane pojavne oblike dobesedno prevzetih psalmskih terminoloških uvodnih besed. Zanima nas še tolmačenje nekaterih vsebinsko zgovornih zgledov, ki pričajo o razgibani razlagalni dejavnosti naših protestantov ob domačenju leksikalnih čelnih zapisov.

עַל שִׁשְׁנִיִּים 'al šōšannîm 'na lilije' se verjetno nanaša na običaj, da so pri orakljih, ki so bili del obrednih slovesnosti, preko lilij napovedovali bodočnost. Oraklji so predstavljali del obrednih svečanosti. V Ps 45 je pesem 'nad lilijami' združena z željo, da bi bila kraljeva poroka srečna in plodna. Rdeče lilije so simbol ljubezni in plodnosti.¹⁴

Zanimivo je, kako natančen je Trubar pri prevajanju eksotičnih hebrejskih besed. Pri עַל שִׁשְׁנִיִּים 'al šōšannîm imamo morda celo opravka s presaditvijo akadskega korena šušu. Vendar ta ugibanja nimajo trdne osnove in zato meni M. Dahood, da gre za glasbeni termin nejasnega pomena, ki se pojavlja v treh psalmih (Pss 45, 60 in 69).¹⁵

Dalmatinu se je zdela v tem primeru nepotrebna dodatna pomenska oznaka. Zadovoljil se je z nadpomenko *Rosh*:

T. *Ena Ohzaitna Peifam inu Poduuzhene tik*¹⁶ *Otruk Korah, od tih Rosh oli lilei htimu napreipetyu.*

D. *Ena Sakonfska Peiffen inu podvuzhenje Korahovih otruk od Rosh, k' napreipetju.*

Spričo težko obvladljivega celotnega gradiva se žal ne moremo ustavljati pri podrobnih razčlembah vseh preostalih uvodnih terminoloških besednih in besednozveznih pojavnih oblik. Omenili bomo nekatere najpomembnejše: dokaj

¹¹ *La Bible* (Traduction oecumenique, Paris 1975), 810.

¹² R. S. R. Hirsch, 39.

¹³ M. Buber (*Die Schrift* 1980, IV), 14.

¹⁴ H. J. Kraus, I, 26.

¹⁵ M. Dahood, II, 76.

¹⁶ *tik* napaka, pravilno *tih*.

ustrezno je Trubarjevo in Dalmatino domačenje besede עלמורת 'ālāmōt 'mlade ženske' z od te Mladuſti (Ps 46); tak prevod je dovolj širok, da bi se lahko nanašal na tematiko psalma (kar pa v tem primeru ne more priti v poštev), na inštrument, ki igrajo nanj mlade ženske ali na ženski glas.

אל תשחית 'al tašhēt 'ne uniči ga!' (Ps 57) pa kažejo razlike med prevodom, ki so le pisnega značaja:

T. *de bi konza ne vſel*, D. *De bi konza nevfel*. Zadnja dva prevoda sta klic naroda v sili. Trubar in Dalmatin sta prelila v slovenski jezik tudi השמינית haššēmînit 'na osem strun' (Ps 6):

T. *na ofmih strunah*;
D. *na osem strunah*.

Iz Kroniške knjige Krn 15 je razvidno, da gre za osemstruno igranje lire ob posvetitvi templja; ללמד lēlammēd 'za učenje' uvaja Ps 60:

T. *kenimu podouzhenu*;
D. *h'podvuzhenju*

V zvezi z obrednim darovanjem je izraz אילת 'ayyelet 'košuta'. To namiguje na samico, ki je darovana ob vzhodu sonca ali po njem.

Ps 22, 1

T. *od te Koshute*
D. *od Kofhute*

Motiv kozla, ki mu v znamenje očiščevanja naložijo človeške grehe (Ps 56, 1), simbolično ponazarja izrazna podoba goloba, ki ga preženejo v puščavo demonov. על יונת אלם רחקים 'al yōnat 'ēlem rēḥqîm (dobesedno) 'golobu tišine oddaljenih mest'. יונת yōnāh 'golob', אלם 'ēlem 'utišanje', אלם 'ēlîm 'nekaj močnega', רחק rāḥq 'daleč, oddaljen'.

Trubarjeve in Dalmatinove prevedenke na zanimiv način odražajo smisel izvirmika:

Ps 56

T. *od tiga mutaſtiga Goloba vmei Nefnanci...*
D. *od mutaſtiga Goloba, mei ptujimi...*

לתודה lētōdāh 'v zahvalo' označuje psalm, ki so ga verjetno peli ob obrednem darovanju.

Ps 100

T. *En Sahualeshni Pfalm*
D *En Sahvalni Pfalm*

לְהַזְכִּיר *lěhazkîr* ‘za spomin’ poimenuje spomin na žrtvovanje. T...htimu Spominu (Ps 38) D. ... k’ spominu.

Dobeseden prevod, z značilnimi Dalmatinovimi jezikovnimi izboljšavami pri sinonimnih rešitvah najdemo pri Ps 88: עַל מַחְלַת לַעֲנוּת *‘al māḥlāt lē‘annôt* ‘od bolezni (slabotnosti) teh revnih’:

T. *Od te shybkote tih Reunih.*

D. *od flabufsti teh reunih.*

Podobno ohranitev najmanjših podrobnosti originala najdemo pri prevodu תַּשְׁחֵת *‘al tašḥēt* ‘ne uniči ga!’ pri Pss 57, 58, 59 in 75. Seveda se ta moledujoči naslov nanaša direktno na vsebino psalmov. Poglejmo prevoda Pss 57 in 75:

Ps 57

T. *de bi konza ne vſel.*

D. *de bi konza nevsel.*

Ps 75

T. *de bi konza ne vſel.*

D. *de bi konzhan nebil.*

Pri Luthru najdemo na ustreznih mestih: *Das er nicht vmbkeme.*

Kot vidimo, je v zadnjem primeru Dalmatin našel lastno rešitev, saj imata tako Trubar kot tudi Luther v obeh primerih poenotena prevoda. Taki in podobni prevodni zgledi dokazujejo, da se je Trubar pri smiselno enovitem besedilu še trdneje oklepal sistema kot Dalmatin in njegovo prevajanje ni bilo odraz slučajnega in nepremišljenega izbora.

Natančno prevedeni oziroma ohranjeni izvorni hebrejski pojmi pričajo o pozornosti, posvečeni avtentičnemu hebrejskemu izrazju in o skrajno domišljenem prevajalskem izhodišču.

Die Titelübersetzungen in dem sechzenten Jahrhundert

Im vorliegenden Beitrag wurde in der Form einer komparativen Analyse das Wesen der Titelwiedergabe der Bücher Mose (Mz 1-5) und ein beachtenswertes Typus der technischen Terminologie bei zwei ersten slowenischen Psalmenübersetzern, Primož Trubar (1566) und Jurij Dalmatin (1584) behandelt.

Für die Beurteilung, was in der besonderen Übersetzungssituation der Bücher Mose die konsequente wörtliche Übereinstimmung der Titelschriften mit den Anfängen der entsprechenden alttestamentlichen Texten in DB 1584 bedeutet, ist es unerlässlich,

Dalmatin's Ausgabe BIBLIE...PERVI DEIL... aus dem Jahre 1578 als Grundlage zur Übertragung zu erkennen.

Den Titel – und Randschriften die als Titelhaupteinleitung am Anfang der meisten Psalmen eingeführt sind, wird in letzter Zeit eine grosse Rolle zugeschrieben. Ihre Anwesenheit in der griechischen Septuaginte beweist, dass diese Aufschrieften auf eine spätere Hinzufügung der jüdischen Tradition alludieren.

Diese Titelterminologie stellt wegen ihrer teilweise noch dunklen Bedeutung den Übersetzern grosse Schwierigkeiten vor. Das ist aber auch der Grund dafür, dass die Psalterübersetzungen Trubars und Dalmatins grosse Explikationsfähigkeiten im Bereich der slowenischen Linguistik forderten, die aber gleichzeitig auch auf der Kapazität der slowenisch-hebräischen Kongruänz beruhte, wobei die Tatsache, welche Unterlage unter besonderer Berücksichtigung von Luther's und der Vulgate diesen beiden ersten Übersetzern als Ausgangspunkt für ihre Übersetzungen diene, von Nebenbedeutung ist. Die Hauptfrage, die auch heutiger Anschauung der modernen Übersetzungstheorien entspricht, ist die der Entsprechung der Übersetzung dem Originaltext.

Aus der Exaktheit der Übersetzungen und aus den Randesbemerkungen ist es ersichtlich, dass die zwei untersuchten slowenischen Schriftsteller dieser Problematik eine grosse Aufmerksamkeit schenken.

Trubar und Dalmatin haben sich bei der slowenisierung der Begriffe wie שִׁיר (šîr) und מִזְמוֹר (mizmôr) mit dem allgemein übernommenen griechischen Entlehnung psalm begnügt; שִׁיר (šîr) und מִזְמוֹר (mizmôr) werden also mit dem Ekvivalenten psalm wiedergegeben.

Aus ihren Übersetzung sind direkte Entlehnungen, die das authentische Wortradikal beibehalten haben, wie z. B. Gitit, Iditun, Idutun, Iedutun, wie auch die wörtlichen Übersetzungen des Typus: 'od tiga mutaftiga Goloba', 'na lilije', 'sa spomin', 'En Sahualeshni Psalm'; zu den Definitionen: 'ne uniči ga', 'k enemu poduuzhenu', und Etymologisierung der Termina 'äl'alāmôt z od Mladuſti, od te Mladuſti zu bemerken.

Am kompliziertesten sind natürlich die direkten Entlehnungen und deswegen ist ihnen auch eine besondere Aufmerksamketi gewidmet.

Eine eksakte Übersetzung der behandelten Hebraismen, / besonders bei Primož Trubar, zeugt von der Aufmerksamkeit, die bei unsren ersten Schriftstellern der authentischen Literatur und Ausdrucksweise gewidmet ist.

I.
PERVE BVQVE MO-
SESSOVE, GENESIS IMENOVA.
ne, Iudovski Breshith.

f. CAPITVL.

Koku ie Gospud Bug vshestili dnehi vse Stuari, Nebu, Semlo,
Sonce, Luno, Suesde, Trauo, Lyftie, inu vsakershne Suirine, katere
V'uodi, Vluffti, inu na Semli shiueio, hpuslednimu tudi Zhlouei
ka stuaril.

PERVE MOSESSE
BVQVE, GENESIS IME=
novane, Iudouski, Breshith.

I. CAPITVL.

J. Dalmatin: **BIBLIA**, 1584

Farao.

II. BVQVE

1. Cap.

DRVGE BVQVE

Moseffoue.

I. CAP.

Israelski Otroci se taku silnu gmerajo Vegypti, de Kraiľ Farao nee vely moriti inu topiti.

*Iacoboui
synuui, kateri
so shnim
Vegypt bily
prishli.*

IN V letu so Israelskih Otruk imena, kateri so Siacobom Vegypt bily prishli, vsaki ie sto suoio Hisho noter bil prishel. Ruben, Simeon, Leui, Iuda, Isashar, Sabulon, Beniamin, Dan, Nafftali, Gad inu Affer. Inu vsih Dush, katere so is Iacobouih Ledouij bile prishle, ie bilu sedemdeset. Ioseff pak ie bil poprei Vegypti. Kadar ie pak Ioseff bil vmerl, inu vsi negoui Bratie, inu vsi ty, kateri so vtim istim zhasfu shiueli, so Israelski otroci rasli, inu fo Otroke rodyli, inu fo se gmerali, inu ie nih silnu veliku postalu, de ie nih ta Deshela pol-

J. Dalmatin: BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, 1578

azeti Iacobi.

Pervih Moseffovih Buqvi konek.

DRVGE MOSESSOVE BVQVE, EXODVS IMENOVANE, IUDOUSKI, VEELLE SHEMOTH.

I. CAP.

*Iacobovi synuui, kateri so shnym v'Egypt bily prishli.
« Hisho)eu je, s' svojo Dru-shino.*

IN LETV SO ISRAELSKIH OTRVK A imena, kateri so s' Iacobom v'Egypt bily prishli, vsaki je s' svojo « Hisho noter bil prishal. Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isashar, Sabulon, Benlamin, Dan, Naphthali, Gad inu Affer. Inu vsih Dush, katere so is Iacobovih ledovji bile prishle, je bilu sedemdeset. Ioseph pak je bil poprej v'Egypti. Kadar je pak Ioseph bil vmerl, inu vsi njegovi Bratje, inu vsi ty, kateri so

*Gen. 46. a
Exod. 6. a
Num. 26. a
1. Par. 2. a
6. b*

Ceremonie
sü Cera-
kone
pfl.ue.

MOSESSEVE. I. Cap. 86
TRETIE BVQVE

Moseffoue.

I. CAP.

Koku se imao Shgani Offri offrouati, bodi si od velike ali drobne
Shiuiue, ali od Priz.

NV ta GOSPVD ie poklzial Moseffa, inu
ie shnim gouoril od Vtte tiga vkups'hai-
na, inu ie rekal: Gouori s'Israelskimi Otru-
ki, inu reci knim: Kateri is mei vas ho-
zhe GOSPVD v offrati, ta offrai od Shiui-
ne, od Goued inu od Ouaz.

AK v hozhe en Shgani Offer sturiti od Shgani of-
Goued, taku offrai eniga famza pres fer od Go-

J. Dalmatin: BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, 1578

J E Z I K O S L O V N I Z A P I S K I 3 • 1 9 9 7

Ceremonie ali
Cerkoune
postave.

III. MOSESSEVE Cap. I.
TRETIE MOSESSEVE BVQVE,
LEVITICVS IMENOVANE,
Iudouski, Vaicra.

I. CAP.

Offer od
zhitte Shivi-
ne.

NV GOSPVD je poklzial Moseffa, inu je
shnym govoral od Vtte tiga prizhovanja, inu je rekal:
Govori s'Israelskimi otruki, inu reci knym: Kateri
is mej vas hozhe GOSPVD v offrati, ta offraj od Shi-
vine, od Goved inu od Ovaz.

AKu on hozhe en Shgani offer sturiti od Goved, ta-
ku offraj eniga Samza pres tadla, pred vratmi Vtte
tiga prizhovanja, de bo GOSPVD v prietau od nje-
ga. Inu poloshi svojo rokó na tiga Shganiga offra
glavo, taku bo prieten, inu ga bo smyrl. Inu ima
tiga mladiga lunza saklati pred GOSPVDOM: inu Farji, Aaronovi Synuvi, ima-
jo to Kry íem pèrnefti, inu na Altar okuli kropiti, kateri je pred vratmi Vtte tiga

Shgani of-
fer od Goved.

Exod. 29.4

J. Dalmatin: BIBLIA, 1584

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 3 • 1997

Shtiuenie

Israelska
kiga sfol-
ka.

MOSES SOVE. I. Cap. 112
ZHE TERTE BV

que Moseffoue.

I. CAP.

Moses inu Aaron Israelske Otrokeshteieta, vse te kateri so mogli na vojsko poiti, inu postaulata Kapitane zhes te duanaist Israeske rodoue. Leui nei shtiuen, temuzh kslushbi te Vte tiga vkups'haiaina ali Cerkue postaulen, kakor ie Bug bil sapoueidal.

Exod. 30
Num. 25

N V T A G O S P V D ie gouoril s'Moseffom v Sinaiski pufzhavi, vti Vtti tiga vkups'haiaina, na perui dan tiga drusiga Meiffa, vdrugim Leiti, kar so is Egipterske Deshele bily vunkai shli, inu ie rekal: Vsamite zhislu vse Gmajne Israelskih Otruk, po nih rodeh, inu nih Ozhetou Hishah inu Imenih, vse kar ie Moshkiga spollu, od

Bug sapoueda Moseffu inu Aaronu, da imata vsa Israelski folk shtieti.

J. Dalmatin: BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, 1578

Zhislu
Israelskih
otruk,

IIII. MOSES SOVE

Cap. i.

ZHE TERTE MOSES SOVE
BV QVE, NV MERI IME-
vane, Iudoufki, Vaie-
dabber,

I. CAP.

Bug Sapoueda
Israelski
folk shtieti.

Nu G O S P V D je govoral s'Moseffom v Sinaiski pufzhavi, vtej Vtti tiga Prizhovanja, na prvi dan drusiga Meiffa vdrugim leiti, kar so is Egiptoufke deshele bily vunkaj shli, inu ie rekal: Vsamite zhislu vse gmajne Israelskih otruk, po nyh Rodeh, inu nyh Ozhetou hifhah inu imenih, vse kar ie Moshkiga spolu, od glave do glave, od dvajffeti lejt inu sgoraj, kar more na vojsko poiti, v'Israeli. Inu ie imate shteti po nyh vojfkah, ti inu Aaron. Inu imata kfebi vseti od v'akiga Roda eniga Kapitana, kir bo zhes

1. dan v'efkiga Trauna, ali Majnika. Exod. 30. b Num. 26.

Od' Bashyb

dobrut
pruti I-
sraeli-
teriem.

MOESSOVE:
PETE BVQVE
Moseffoue.

r. Cap. 148.

I. CAP.

Moses Israelskimu Folku naprei dershy, kai se ie dosehmal shnimi sashlu; nih opomina na te dobrute Boshie, katere ie on nym iskasal, inu ie suary sa volo nih nehualeshnosti inu neuere.

ET V so te beffede, katere ie Moses kufemu Israele Kai se ie lu gouoril, na vni strani Iordana Vpufzhau, na rau- srailskim o-
trokom spu-
dilu od Ho-
reba do Ka-
desBarnea.
nim Puli, pruti Erdezhimu Moriu, mei Faranom
inu Toffelom, inu Labanom, inu Hazerotom, inu
Dizabom, enaist dny hoda od Horeba, po potu Seir

J. Dalmatin: **BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL, 1578**

Zhetertih Moseffovih' Buqvi konez.

PETE MOESSOVE
BVQVE, DEVTERONOMIVM
imenovane, Iudoufski, Elle
Haddebarim.

I. CAP.

J. Dalmatin: **BIBLIA, 1584**

J E Z I K O S L O V N I Z A P I S K I 3 • 1 9 9 7

TA PSALM̄ IIII.

En Pfalm Davidou, kačar ie on
beishal pred suiem Sys
nom Absolonom.
2. Sam. 15.

מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבְרַחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשָׁלוֹם בֶּן־נֶפֶשׁ Psa 3:1

TA IIII. PSALM.

En opomínauí Pfalm, kir se
per strunah naprei
poye.

לְמִנְצַחַת בְּנִינֹת מִזְמוֹר לְדָוִד Psa 4:1

TA V. PSALM.

En Pfalm htimu naprei petyu
fa to Erbszhíno.

לְמִנְצַחַת אֶל־הַנְּחִילֹת מִזְמוֹר לְדָוִד Psa 5:1

TA VI. PSALM.

En Pfalm Davidou Naprei petyu
na ofinih strunah.

לְמִנְצַחַת בְּנִינֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד Psa 6:1

TA IX. PSALM.

En Psalm Daidou, od te liš
pe Mladuſti, knapreſi-
petiu.

לְמַנְצִיחַ עַל־מִוֹת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד: Psa 9:1

TA XVI. PSALM.

Enu ſlatenu blagu Daidouu.

TA XVII. PSALM.

Ena Molytou Daidoua.

TA XXII. PSALM.

En Psalm Daidou htimu Naš
preipetiu, od te Koshute, kir ſe
viutro ſgudo poye
inu louy.